

Araştırma Makalesi
Research Article

Yrd. Doç. Dr. Yakup KAHRAMAN

Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Gümüşhane-Türkiye.
kahraman-yakup@hotmail.com

Hiyerarşik Varlık Algısından Ontolojik Varlık Algısına Geçişin İmkânı

Özet

Kartezyen özne yaklaşımının yaşam perspektifimizin oluşumunda özellikle çevre üzerindeki etkisinin irdelendiği çalışmamızda bu felsefi zeminin modern dönemin varlık algısı üzerindeki etkisi ortaya konulmak istenmiştir. Descartes'ın teorik zeminini kurguladığı varlık algısının modernite sürecinde ne gibi olumsuzluklara yol açtığı üzerinde durularak bu sorunun aşılması ve farklı bir pratik zeminin oluşturulabilmesi için gereken felsefi alt yapının ne olabileceği sorgulanmıştır. Bu zeminin oluşabilmesi için modern özne'nin kendinden yola çıkarak varlığı inşa etme sürecinin yerine varlıkla etkileşimin öne çıkarıldığı diyalojik bir tarz benimsemesi gerektiği belirtilerek varlığı yatay düzlemde gören felsefi yaklaşımlar alternatif olarak teklif edilmiştir. Buna göre öznenin kendi tecrübesinin dâhil olduğu fakat sadece kendinden yola çıkarak kavrama algısının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun olabilmesi için ise teorik sınırlamaların üzerinde pratiğinde içerisinde olduğu, ontolojik anlamayı mümkün kılacak felsefi zemin olarak Heidegger ve Habermas'ın felsefi yaklaşımları örnek gösterilmiştir.

Anahtar Terimler

Modern Özne, Hiyerarşik Varlık Algısı, Ontolojik Varlık Algısı, Diyalojik Düşünme.

Goethe, insanın dünyayı, yalnızca kendisi için, haddini bilmeden, kendisi sayesinde ve kendi hatırı için kurulduğuna inandığını belirtmektedir (Bozkurt 1999: 12). Bu inancın insan bilincine yerleşmesinin tarihsel bir süreç içerisinde gerçekleştiğini, varlığı kendi anlam alanına yaklaştırma ve düzenleme çabası ile yakından ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Doğanın ve genel olarak bütün varlığın yapısal ve işlevsel kodları olduğunu ve bunları ortaya koyarak yaşam seviyesini arttırmayı düşünen insan için bu yaklaşımın teorik zemini modernite ile başlamıştır. Bu döneme gelindiğinde insanın doğa karşısındaki davranışları tek yönlü, hiyerarşik şekle girmiştir.¹ İnsan, doğanın kendi kurallarını hiçe sayarak sadece kendi tüketimi için doğal kaynakları sınırsızca ve sorumsuzca kullanmıştır. Ancak kendi yaşam ve tüketim alanını genişletirken doğanın alanını daralttığını ve dengesini bozduğunu çok sonraları fark etmiştir.

İnsanın doğaya egemen olma ve kendine göre düzenleme isteği ekonomik sistemin de desteklemesiyle zamanla artmış ve insan kendisi için tehlikeli sonuçlar doğurabilecek bir dünya oluşmasına neden olmuştur. Modernite ile birlikte ortaya çıkan endüstrileşme sürecinde insan doğaya müdahale olanaklarını arttırarak, ekolojik dengeyi bozmaya başlamıştır (Görmez 2003: 6) Endüstri Devrimi sonrası, insanın doğaya hâkim olma çabası artık onu sınırsızca kullanma hırsına dönüşmüş, doğanın kendini yenileyebilme hızı aşılmıştır. Gerçekleşen teknolojik gelişmelerle birlikte gelişen endüstriyle de bu desteklenmiş, 1800'lü yıllardan itibaren insan çevresine ne yaptığına bakmadan 20. yüzyılın sonuna kadar gelinmiştir (a.e.,16). Bu dönemden itibaren bilim ve teknoloji arasında bağımlılığın ve birlikteliğin sıkılaştığını görmekteyiz. Bu sıkı bağıllık çevresel değişimin ve tahribatın hızlanmasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle 20. yüzyılda yaşanan hızlı teknolojik gelişmelerin doğa üzerindeki baskısı onun kaldıramayacağı düzeylere ulaşmış, insanlık ancak bu yüzyılın sonlarına doğru çevresi ile kendisi arasında bir problem olduğunun farkına varabilmiştir. Kendisini egemen güç olarak gören insanın, doğayla bir uzlaşmaya varması gerektiğini anlaması da bu zamana denk gelmektedir (Keleş & Hamamcı 1998: 18).

Şüphesiz yukarıda belirtilen sürecin temeli en başta belirttiğimiz gibi insanın varlığı, yani doğayı bir araç gibi kendi hizmetinde görmesinden kaynaklanmıştır. Bu bağlamda insan-varlık ilişkisinin insan merkezli hale sokulmasında felsefi anlayışların önemli yeri bulunmaktadır. Burada ortaya çıkan felsefi teorilerin oluşturduğu zemin

¹ Makale boyunca varlığa iki farklı yaklaşım tarzı üzerinde durulacaktır. Bunlardan ilki hiyerarşik, monolojik yaklaşım tarzı, ikincisi ise ontolojik, diyalogik yaklaşım tarzı. Hiyerarşik, monolojik yaklaşım tarzı varlığı sıralama içerisinde değerlendirerek buna göre statü ve etkinlik alanı belirleyen; bu sıralamanın en tepesine de en yetkin varlık olarak görülen özneyi yerleştiren, öznenin biçimlendirdiği algı ile varlığı yorumlayan yaklaşımdır. Burada hiyerarşi ve monoloji terimlerinin bir arada kullanılmasının sebebi varlıkla ilişkide özneyi merkeze alan tek yönlü bir etkileşime göre kurgu oluşturulmasından kaynaklanmaktadır. Ontolojik, diyalogik yaklaşım tarzı ise varlık alanında sıralama gözetmeksizin bir anlama çabasının olabirliği üzerinde durmaktadır. Buna göre içerisinde öznenin de bulunduğu bütün varlığı anlama çabasında tarihsel, mekansal, ilineksel faktörlerin ortaya konulması bu etkileşimler temelinde bir varlık algısının oluşması gerekmektedir. Bu algı oluşturulurken özne'nin varlığı nasıl ve ne derece biçimlendirdiği kadar varlığın özne'yi nasıl ve ne derece biçimlendirdiği de dikkate alınmaktadır.

insanın varlıkla olan ilişkisinde önemli bir rol üstlenmiş ve modernite adı altında yaşamsal bir stratejiye dönüşmüştür. İnsanın kendini egemen güç olarak görmesi hangi felsefi temeller üzerine dayanmaktadır? Moderniteyi yönlendiren ne gibi fikirler varlığa geometrik, uzamsal bir yaklaşımla bakmamıza, özneyi de bu uzamın merkezi olarak görmemize neden olmuştur? Bu algı ne gibi felsefi problemleri içerisinde barındırmaktadır? Felsefi temelli hiyerarşik varlık algısı hangi ontolojik problemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır? Modernitenin şekillendirdiği varlık algısından çıkmanın imkânını bize nasıl bir felsefi zemin sağlayabilir? Bize göre bu problemlerin teorik zemini modern öznenin oluşumuna en büyük katkıyı yapan, Descartes'ın ortaya koyduğu felsefi yapıya dayanmaktadır. Bu yapı içerisindeki bilinç felsefesi varlığı hiyerarşik algı ile betimlememize neden olmuştur.

Ricoeur, Latince “subjektum” anlamına gelen “özne”nin her şeyi kendisinde bir araya getiren, üstünde toplayan zemin veya dayanak anlamlarını karşılayan bir sözcük olduğuna işaret etmektedir (1968: 42). Öznenin diğer varlıklarla ilişkisinde belirleyici olduğunu, etkin konumuna da vurgu yapan bu kavramın felsefe dilinde özellikle Descartes ile birlikte daha da belirginleşerek öznenin nesneyi kendi bilme koşulları ile kavraması, karşılıklı ilişkide etkin-edilgin tanımının ötesine özneyi oturttuğunun bir göstergesidir. Bu tayin etme süreci sonucunda “varlık içerisinde insan” yerini “insan ve diğer varlıklar” şekline dönüşmüştür. Bu monolojik yapılanma sürecinde “öz bilinç”in oluşumu dışsal varlıklardan soyutlanarak ele alınmış, her türlü etkileşime kapalı olduğu halde yetkinleşebilen bir özne tasarımı ortaya çıkarılmıştır.

Modern döneme dek, tarihsel süreci boyunca felsefenin insansal özneyi her konu edişinde, “bilgi edinen” bir özne ile “bilgisi edinilen” nesne ayırımına gidilmiştir. Öte yandan kimi filozoflar nereden, kimileri de öznenin yola çıkarak varlığı temellendirmişlerdir (Timuçin 1999: 85). Özne ister etkin ister edilgin bir yapıda tasarlansın çoğu felsefi yapı etrafımızı çerçeveleyen varlığın özne ile olan diyalojik ilişkisine hep gönderme yapıldığını, öznenin bilişsel ve yapısal sürecinde bu etkileşimin dikkate alındığını söylemek mümkündür. Descartes ise öznenin özne olabilmesi için nesneye bağlı olmasının gerekmediğini düşünmekte, bilinç merkezli bir varoluşsal yapı ortaya koymaktadır. O “ben”in, varoluşunun bilgisine sadece ona özgü zihinsel bir süreç olan “cogito” deneyimi ile ulaşabileceğini savunur (Descartes 2007: 25). Bu durumda, kavrayan, bilen, düşünce üreten zihnin anlaşılması için onun bunları nasıl yaptığı, bilgiye nasıl ulaşabildiği ve bilgi edinme sürecindeki rolü, titiz bir şekilde incelenerek, yani sadece bilişsel süreçler göz önünde bulundurularak aydınlatılmalıdır. Buradan anlaşılacaktır ki belirlenen-belirleyen ilişkisi karmaşık olan ontolojik yaklaşımlar, insanın çevresiyle olan varoluşsal yönü (dünyasallığı) bir tarafa bırakılmış, zihinsel süreçlerin geçerli ve tek merkez olduğu kurgusu ortaya çıkmıştır. Bu kurgu Kartezyen ontolojinin çıkış noktası olarak görülmektedir.

Descartes dünyanın, insanın kendisine Tanrı tarafından verilmiş, tasarımı ona bırakılmış bir oyuncak olduğunu düşünmektedir (Bumin 2010: 36). Bu bakış açısı ile varlığa yaklaşırsak onu kavrama imkanımız ne düzeyde kalmaktadır? Düşünceyi merkeze alarak temsilden yola çıkılarak anlaşılan bu varlık algısı, dünya tasarımı ontolojik anlama imkanımızı ne derece kısıtlamaktadır? Varlığı düşünceye bağlayan bu yaklaşım varlığın ne olduğu konusuyla ilgili bir hipotez ortaya koymakta, buradan

hareketle ya doğrudan ya da tözlerin bağlanmasıyla birlikte bireyin kendi yaşadığı tecrübeye dayalı olarak bir dünya inşa etmesine sebep olmaktadır.

Descartes felsefesinin temel çıkış noktası “ben”in temel belirleyici olması, “ben”den evrensel giden bakış açısıdır (Timuçin 1999: 16). Bu yaklaşım çevresindeki varlığı kendine model alarak anlamlandırmakta, dış dünyayı keşfetmenin yolunun onunla diyalojik ilişkiye girmek değil kendi doğamızı anlamaktan geçtiğini varsaymakta, kendi doğamızı anlamının yolunu da yine çevresel, tarihsel süreçler yerine kendi öz bilincimizde kavrayacağımız iddiasına dayandırmaktadır (Descartes 1998: 29). Bu monolojik tavır dünyayı ve içerisindeki varlık alanını kendi amaçlarının aracı olarak görmekle, akıl; öznenin zorunlu olarak yabancı olduğu ve onun dışındaki çevreye egemen olma isteği tarafından biçimlenen bir amaçlar-araçlar ilişkisi çerçevesinde oluşturulmaktadır.

Descartes, “Düşünüyorum o halde varım” diyerek özneyi yaratıcı bir Tanrı ve yaratılmış varolanlar dünyasına ulaştırmaktadır (Timuçin 2000: 120). Kanaatimizce o, burada varolanların varlığını Tanrının varlığı ile ilişkilendirmiştir. Descartes bu ilişkilendirme ile varolanları ontik bir yapıya indirgemiş, ikinci olarak öznenin dış dünyada varolanların varlığına ihtiyaç duymadan, kendi varoluşunu kendi kendisine temellendirebileceğini ima etmiştir. Bu yaklaşım hiyerarşik varlık anlayışının başka bir türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaçağ Avrupa’sında bu hiyerarşik sıralamanın başında Tanrı varken modern dönemin başlangıcında bu statü artık özneye tanınmıştır. Böylece, bundan sonra ortaya çıkacak olan her tür bilginin son referans noktası insanın kendisi olacaktır. Descartes, insanın onu olduğu gibi gittiği her yere kendi içinde götürebilmesini mümkün kılan, yani insanı yeryüzünde yaşayan bir varlık olma durumundan soyutlamıştır.

Descartes’in kendi döneminde ortaya koyduğu bu felsefi yapı şüphesiz sistematik bir yeniliktir. O, bedensel ve algısal duyuları, Tanrı fikrini, bunalımlı ruh hallerinin tümünü içsel alana yani zihne indirgemıştır (Rorty 2005: 188). Descartes, bu şekilde felsefenin merkezine öznenin etkinliği olan düşünceyi yerleştirmiş, buradan etkilenen filozoflar da hep düşünceden varlığa geçiş üzerinde durmuşlardır (Erişirgil 2006: 80). Varolanı bizatihi kendisinden kalkarak anlamak ve tanımlamak yerine düşünceden kalkarak tanımlamanın eksikliği ne olabilir? Kanaatimizce varolanı düşünceden kalkarak anlamaya çalıştığımızda onun kendisini değil, varolana ilişkin bir şeyi anlamış oluruz ki, bu ontik yapıdır. Hatta duyuları da bir kenara bırakarak zihnin kurgularıyla elde edilen bu ontik yapı da eksik bırakılmıştır. Hâlbuki ontolojik bir varlık tasavvuru için varlığın kendisine ait bir sorgulama gereklidir. Bu sorgulama yapıldığında varlığa ait tarihsel zemin, özne ile olan etkileşiminde etkileyici ve etkilenici yönleri ile birlikte ortaya konulabilecektir. Dolayısıyla çok yönlü bir varlık algısının imkânı bize sunulmaktadır.

Descartes’in varlığı epistemolojik seviyede ele aldığı için zihinsel sınırların içerisinde bir anlam boyutu yakalamaya çalıştığını görmekteyiz. Oysa varlığı varolan üzerinden, yani içinde bulunduğu tarihsel ilineksel yapılarına bakarak anlamak gerekmektedir. Bu yapıldığı takdirde varolanı öznenin tek başına belirleme imkanı da ortadan kalkacaktır. Descartes’in öznesi varlığı dünyasallık zemininden kaldırarak ele almış, onun zamansallığını görmezden gelmiştir. Heidegger’e göre ise “varlık”

kendisini ancak zamansallığı ile ortaya çıkarabilir, yani varlık'ı ortaya çıkararak zamandır (Çüçen 2000: 79). Şüphesiz buradaki zaman vurgusu insanın dünyasallığa müptelâlığına, yani bilincin ve çevrenin biçimlenmesindeki diyalojik vurguya ilişkindir.

Descartes, öznenin başrolde olduğu bir dünya tasarımı ile insanın varoluşunu rasyonel düzeye indirgemiş, tabiri caizse dünyayı öznel bir fantezinin kurgusu haline getirmiştir. İnsanın sadece rasyonel yönüne atıf yapmak ve bu özelliğinin bütün varoluşu kavrayabileceğini iddia etmek onun dünya içindeki bütün etkinliklerle olan ve kendi özünü belirleyen diğer yönlerini kabul etmemeyi beraberinde getirmektedir. Bu varsayımın sonucunda dünyayı sadece maddelerin kapladığı bir yer olarak görürüz. Bu indirgeyici yaklaşım yöneldiği nesneyi tamamen kavramaya, onun hakkında tam ve kesin bilgi edinmeye muktedir olduğunu düşünür. Bu bilgiyi matematik yöntemle elde etme fikri ise bize yanlış bir kapı açmaktadır. Bu yöntem takip edilerek varlıkla ilgili bilgi elde etme çabası, bütün varlık türlerini tek potada değerlendirmemize ve farklı yönlerini göremememize neden olmaktadır. Bütün varlıkların aynı türden bir varoluşa tabi olduğu düşüncesi Heidegger'e göre geleneksel ontolojide fark edilmesi gereken bir hatadır (1962: 96). Bu hata sonucunda dünya “el altında duran (*presence-at-hand*)” varlık statüsünde bırakılmaktadır. Kartezyen ontoloji bu varlığa artık düşünce ile erişim sağlayabileceğine ve dış dünya ile ilgili tüm bilgilerin de düşünce ile kurulabileceğini öne sürer. Böylelikle duyumun verilerini de önemsiz hale getirir. Bu sürecin teorik zemini şüphesiz Descartes'ın madde ve öz ayırımına gitmesine dayanmaktadır. Bu ayırım bizi varoluşun kavrayışı ile ilgili bir sonuca götürmekten uzaktır.

Böyle bir entelektüel yapının sonucunda modern insan, sahip konumuna yükselmiş, dünya'da denetlenebilirliği, her türlü hesaplama ve özne arasındaki bu derin kopukluk üzerine kurgulanmıştır. Bu kurgunun sonucunda varlığa karşı nasıl bir tutum geliştirilmiştir? Bu teorik zeminden yola çıkılarak kavranan varlık perspektifi pratikte nasıl bir şekle bürünmüştür? Geliştirilen bu tutumun insan-varlık ilişkisinde ortaya çıkardığı temel problemler neler olmuştur? Modernizm öncesinde Tanrı, din gibi otoritelere bağımlı olarak görülen birey, modernizmle birlikte bağımlılığa son verme uğraşısını arttırmıştır. Modernizm aynı zamanda bireyi politik, entelektüel ve iktisadi bakımdan özgür kılmayı amaçlayan politik liberalizmin de en temel esin ve etki kaynağı haline gelmiştir (Cevizci 2012: 15). Bu özgürlük alanını ise modern öznenin varlığı trajik biçimde düzenlemek için kullandığını görmekteyiz. Bize göre bu düzenleme, birey, toplum ve doğa arasındaki yavaş ama kaçınılmaz kopmanın tarihi olmuştur. Nietzsche, varlığı öz bilinçten yola çıkarak kavramaya çalışan modernite yaklaşımının insanın kendi kendine uydurduğu sanal bir ortam olduğunu düşünmektedir. Ona göre, insan bu şekilde davranarak gerçekliğin değerini, anlamını, doğruluğunu tüketti, en derin içgüdülerine kadar bunlarla aldatıldı ve yalana boğuldu (2008: 8). Söyleyebiliriz ki Descartes'ın felsefi yapısı insan-varlık ilişkisinde böyle bir sanal ortamın inşasına neden olmuştur.

Descartes'ın öznelci yaklaşımıyla birlikte dünya, tasarımı olan bir imge haline dönüşmüştür. Tasarım yetkisini ve gücünü elinde bulunduran insan dünya üzerinde önce teorik sonra pratik egemenliğini ilan etmiştir. Bunun sonucunda totaliter, tahakkümcü bir eylemi benimseyen insan buna aracı olarak da tekniği kullanmıştır. “Öznenin doğal ya da tarihsel her şeyi tümel olarak kavradığını düşünmesi; modernliği artık içinde

hiçbir gizemi ve karanlığı barındırmadığına inandığı dünya üzerinde teorik egemenliğe, bilimi ve aklı da varolanın hesabını sonuna kadar veren bir etkinliğe dönüştürdü. Özneyi varolanların tümünün temeli ve modeli kılan özne metafiziği dünya üzerinde teknik bir tahakkümün ortaya çıkmasına neden olmuştur. O halde çağımızın sosyal-ekonomik ve politik totaliter politikalarının arkasında modernlik ürünü olan teknik, onun da arkasında metafizik gizlenir” (Bumin 2010: 51).

Varlığı etkileşim temelli anlamının yerine onu tasarım nesnesi olarak düşünüp buna göre dünya yaşamını kurgulayan Kartezyen felsefeden ilhamını alan mekanist yaklaşım bilim ve teknoloji ile varlığa egemen olma çabası içerisine girmiştir. Zaten Descartes Felsefesinin öne çıkan bir diğer özelliği mekanik doğa anlayışının temelini ve meşrulaştırılmasını sağlayan metafizik bir sistem kurmuş olmasıdır (Hollinger 1994: 21). Bu doğa anlayışı modern dönemin paradigması olmuş, doğa sınırsız bir hammadde kaynağı ve insana faydalı olduğu ölçüde önemli bir meta konumuna gelmiştir (Ünder 1996: 158). Bu teorik zeminin oluşturduğu dünya varlığı insanın meydana getirdiği bir varlık alanına dönüşmüş teknolojik varlık haline gelmiştir. Doğal dünyanın aksine bu dünya insanın kendi ihtiyaçlarına göre geliştirilmiş, ürün çeşitliliği de bu ihtiyaçların giderileceği doğrultuda belirlenmiştir.

Modernitenin etkin öznesinin varlığa kendi tasarımını dikte eden, merkez-çevre diyalektiğine göre varoluşu tasarladığını görmekteyiz. Varoluş dairesinde oluşturulan bu hiyerarşik yapı sonucunda ortaya çıkan bilim etkinlikleri ise varlığı manipüle etmektedir. Modern bilim reel olarak varolan bütünü olduğu gibi mevcut olmalarına izin vermeyerek nesneleştirip kendi teorik sistemine göre bir şekle bürümekte, sorunlu bir varlık algısı meydana getirmektedir. Dolayısıyla mevcut olan, karşıda duran haline gelmekte, varlığı etkileşim içerisinde karşılıklı anlamının önüne geçilmekte, insan kendine göre gerçeklik tasavvuru ortaya koyarak özne metafiziğinin yolunu açmaktadır. Özne metafiziği ile kurgulanan bütün yaşam formlarında artık diyalektik, başka varlıkların farkındalığı veya otoritesi ortadan kalkmaktadır. Modern olmak, tarihsel gelenek karşısında, dışsal otoriteler karşısında bir özerklik talep etmek demektir. Bu talep, insanın toplumsal olarak da kendi kendisini yönlendirme ve temelde özerk olma arzusunu ifade etmektedir.

Descartes’ın, dünya ve dünyadaki varlıkları daimi karşıda duran varlıklar olarak tayin etmesi insan varoluşunda da eksik ve yanlış kavrayışa neden olmaktadır. Dünyanın, bir takım ‘karşıda duran’ varlıklarla aynı statüde görülmesi, insana, böyle görme olanağının tek ve en yetkin görme şekli olduğunu düşündürmekte, insanın ‘karşıda duran’a bakış olanağının, aslında dünya-içinde-varolmasının beraberinde getirdiği olanaklardan sadece biri olduğunu kavrayamamasına neden olmaktadır. Heidegger, bu nedenle Descartes’in insanın varoluşunu dünyasal olarak göremeyip, cisimsel varlığı ele aldığı gibi düşünmesine yol açtığını söyler (1962: 98).

Kartezyen dünya görüşü insanın doğa üzerinde egemenlik kurma çabası için güçlü bir teorik zemin sunmuştur. Bu teorik zemin üzerinde biçimlenen bilimsel kavrayış sonucunda geleneksel teknik anlayışından farklı bir teknoloji ortaya çıkmıştır. İnsan-varlık diyalektiğinde son iki yüzyıldan beri en büyük aracın bu teknoloji olduğunu söylemek mümkündür. Descartes’la başlayan modern özne temelli felsefelerin amacı, doğaya egemen olarak onda mevcut olan yasaları bilmektir. Doğaya egemen

olma ve onun yasalarını bilme isteği öznenin kendini apaçık bilmesi üzerine temellenir. Bu temel üzerinden hareket eden “cogito” her şeyi kendi tasarımı olarak ortaya çıkarmaktadır.

Modern felsefe ve bilim, öznenin her şeyi kendisine görüldüğü gibi inşa etmesi üzerine kurulmuştur. Hannah Arendt bu durumu betimlerken insan ürünü olan bilimin yansız ve nesnel bir sistem oluşturmanın yerine, bizzat kendisinin zamanla paradigmaya dönüşerek, asli görevi olan doğayı bir kenara bırakarak kendi paradigmasını doğaya dayattığını belirtmiştir (1958: 287). Kanaatimizce modern teknolojinin sistematiği buradan hareketle temellendirilmiştir. Varlığı manipüle ederek elde ettiği verileri genel hakikat olarak sunan, bu veriler yardımıyla bütün varlık alanını kategorilere sıkıştıran yapıya en önemli eleştirinin Martin Heidegger tarafından getirildiğini söyleyebiliriz. Onun bu eleştirisinin temeli şüphesiz modern özne temelli varlık kurgusu ile ilgilidir. Görüyoruz ki Heidegger için modern tekniğin anlamı, doğada varolanları ‘şey’e dönüştüren bir yapıya sahip olmasıdır. O, tekniğin saldırı karakterine sahip olduğunu, bunu da düzenleme ve güvence altına alma ile ortaya koyduğunu düşünür (1998: 57–58).

Heidegger’in teknoloji üzerine düşünceleri modern bilimin teknik kavramı eleştirisine ve Antik Yunan’ın *tekhnē* kavramına dayanmaktadır. Modern bilimin pratiğe yansımaları modern teknik olarak düşünürsek, tıpkı modern bilimde olduğu gibi modern teknikte doğaya meydan okumaktadır. Bu yaklaşım varolanı açığa çıkarmak yerine, onu denetler ve belirler. Heidegger buna ‘çerçeveleme’ adını vermektedir (a.e., 62). Ona göre modern bilim şeyleri ifşanın bu kapana kısırtıcı, çerçeve içine hapsedici tuzağa düşürücü tarzının en iyi örneğidir (Zimmerman 2011: 315). Bu tanımlamadan anladığımız kadarıyla insanın nesnenin emrinde olduğu fikri onu dünyanın tek yöneticisi olduğu inancına itmektir. Böylece varlık özne metafiziği içinde yoğrulmakta, her şeyin merkezine insanı ve onun bilgisini koyarak varlığı insanın ürünü ve yarattığı haline getirmektedir. Benmerkezci yaklaşımla ele alınan bilimin varlığı tahakküm alanına çekmesi ne gibi problemler ortaya çıkarmıştır? Bu problemlerin çözülebilmesi için nasıl bir felsefi zemin ortaya konulabilir? Ortaya konulan bu felsefi zemin Kartezyen özne yaklaşımı yerine nasıl bir teorik çerçeve çizmelidir?

“Doğa üzerinde teknoloji kullanımının bilimle sağlanan gücü, doğrudan toplum üzerine de yayılmış, ancak teknolojinin kullanılması bilimsel olarak çözülmüş sorunları bir o kadar sayıda yaşam sorununa” dönüştürmüştür. Tüm bu sorunlar da, bugünkü teknolojik sistem tarafından belirlenmektedir (Habermas 1993: 74). Max Horkheimer’a göre, doğa üzerindeki egemenlik insan üzerindeki egemenliği getirmiş, doğanın sömürülmesi, toplumsal sömürü ilişkilerinin tarihsel olarak devamı olmuştur. Modern endüstri toplumlarında insanın özgürlük olanakları görünürde artmış görünse de modern yaşam olguları insanı öyle etkili bir şekilde tutsak almıştır ki, bu tutsaklık fark edilememiştir (Horkheimer 1989: 36). Habermas, teknolojik ilerlemelerin getirdiği sosyal, kültürel ve ekonomik sonuçları ile birlikte doğaya egemen olmayı öğrenmeyi insanın kendisinin hazırladığını ileri sürmektedir. Ancak teknolojinin bu işlevlerinin getirdiği sonuçlara tekrar teknoloji ile cevap verilemeyeceğini belirtmektedir (Habermas 1993: 78).

Bize göre ise önceleri doğayla başa çıkabilmek için geliştirilen aklın egemenliğindeki teknoloji, doğayla birlikte olmayı bırakıp, doğayı sömürmeye ve onu yok etmeye başlamıştır. Doğa üzerinde teknoloji kullanımının bilimle sağlanan gücü, doğrudan toplum üzerine de yayılmış, ancak teknolojinin kullanılması bilimsel olarak çözülmüş sorunları bir o kadar sayıda yaşam sorununa dönüştürmüştür. Modern özne, ürünü olan teknolojinin kendi gerçekliğine olan güveninden kaynaklanan bir bağlılıkla her açıdan doğru veriler verdiğini düşünmektedir. Bunun sonucunda başta çevresel sorunlar olmak üzere birçok problemle karşı karşıya kaldığımızı söyleyebiliriz. Öyle ki artık önemli bir boyutta kitlesel yok olma tehlikesi söz konusudur (Capra 1982: 13). Görülüyor ki insanın dünyayı dönüştürme isteği ve bunun kapsamı oldukça ileri boyutlara ulaşmıştır. Dünyayı kendi istediği şekle dönüştürebileceği inancını ise “modern özne”nin Kartezyen felsefeden aldığı ortadadır.

Son birkaç yüzyılda gerçekleşen gelişmeler sonucu ekolojik dengenin sınırlarını zorlayan durum, çevresel felaketlerin kapısını aralamıştır. Kanaatimizce bu sorunların temelinde yaşamsal ölçüleri kendi ihtiyaçlarına göre düzenleyen Kartezyen “özne”nin teorik zemini oldukça etkili olmuştur. Varlığa sadece teorik bilme ile yönelen, epistemolojik kesinlik üzerinden varlığı anlamaya çalışan özne anlayışı, hem kendimizin hem de bizim dışımızdaki varlık alanının yanlış anlaşılmasına ve yanlış konumlanmasına neden olmuştur. O halde bu sorunun çözülmesi yine felsefi temelli, birey-varlık ilişkisini farklı düzlemde ele alan bir teorik zeminle mümkündür. Şimdi, bu teorik zemin hermenötik daire içerisinde gerçekleşme imkânını nasıl bulabilir? Bunu sağlayacak felsefi temelin yapı taşları neler olabilir? Ortaya konulan felsefi zemin nasıl bir ontolojik yapı öne sürmektedir? Öne sürülen bu yapının günümüz değerlerini de göz önüne alırsak pratiğe yansımaya ihtimali var mıdır? Bize göre modernitenin ortaya koyduğu tek merkezci varlık problemi ontik olanla tarihsel olanı, nesnel olanla öznel olanı uzlaştırmaya çalışılarak aşılabilir. Bu uzlaştırma zeminini yakalayabilmek için modern “özne”nin hiyerarşik varlık algısını yatay düzleme çekerek yani varlığın konumunu kendine göre ayarlamak yerine aynı dünyasallığı paylaştığı bilinciyle yaklaşarak birliktelik meydana getirilebilir.

İnsanın kendini çevreleyen varlıkla olan ilişkisi yine varlık alanında ortaya çıkan bir hadisedir. Yani insan varlığı daima kültürel, siyasi, dini, ekonomik, vs. anlamıyla bir dünya içerisinde karşılaşmaktadır. İnsan merkezli dünya görüşünden vazgeçerek, varlığı kendi bütünlüğü içerisinde benimseyerek anlamaya çalışarak, varlığın efendisi değil onun bir parçası olduğunu kabul ederek yaşam sürülmelidir (Fromm 1995: 151). Kanaatimizce bu durum analitik anlamaların önüne geçecek bir yapı sunmaktadır. Modern felsefenin “nesne”ye indirgenmiş dünyayla ilişkili tarzı olan tasarımlamanın yerine etkileşime dayalı anlamamanın temeli atılmaktadır. Bu anlama çabası içerisinde unutmamız gereken en önemli şeylerden biri de varlığın kendisini bize asla naiv bir şekilde sunma imkânının bulunmadığını bilmektir. Naiv yapının ötesinde karşımızdaki varlık, tecrübelerimizle kendini bizimle ilgilendirmektedir. Fakat şunu biliriz ki “varlık” dediğimiz şey bizim tecrübe ve anlamlandırmalarımızın dışına da çıkabilen niteliğe sahiptir. Yani varlığı sadece tematik durumundan öteye taşıyabiliriz. Görülmektedir ki varlık ve insan arasındaki ilişki döngüsel karaktere sahiptir. Bu döngü içerisinde insan otantik bir yapıya sahip görünmemektedir. Bulunduğu pratik zeminle her an iç içe olan, bu iç içeliğe bağlı olarak otonom varlıktan yoksun olan insanın doğasını, özünü varlık

belirleyebilmekte, varlığı da insan kendi ihtiyaçlarına göre düzenleyebilmektedir. Hilmi Ziya Ülken'in dediği gibi İnsan, âlemin içerisinde ve âlemden ayrılamayan bir yapıya sahip olarak onunla birlikte şekil almaktadır (1968: 269).

Descartes'ın özne anlayışına bakacak olursak, yaşam perspektiflerinden izole edilmiş "özne"nin kendi varlığını ve başka varlıkları kavrayabileceği bir yapı bulunmaktadır. Bu yapıda asıl etkin rol özneye verilmiştir. Hâlbuki öncelikle insan varoluşu- Heidegger'in düşündüğü gibi- birbirinden bağımsız varolan izole edilmiş zihinlerin oluşturamayacağı ilişkilere bağlı, bütüncül, katılımlı bir olaydır (Zimmerman 2011: 315). Habermas'a göre de hayvanları, bitkileri ve hatta taşları, iletişimin kopmasıyla yalnızca işlemek yerine, henüz tamamlanmamış bir öznelerarasındalık düzleminde, onlara özellik atfedebilir ve bütün varlık ile iletişim kurabiliriz (1993: 54). Habermas ve Heidegger'in burada varlığa katılımı öne çıkarması, dikey ilişkinin yerine aynı düzlemden bahsetmeleri oldukça dikkate değerdir. Burada öncelikle yapılması gereken ve varlığı yeniden ontolojik anlama alanına sunabilmeyi sağlayacak olan şey bize göre insanı tek başına ele almak, akıl veya canlılığı ile bağlantılı anlamak yerine insanı, etrafını çevreleyen varlık alanı ile olan ilişkilerine bakarak anlamaktan geçmektedir. Varlık, nesneleştirilebilecek, apaçık edilebilecek, bağlamından yalıtılıp, kontrol altında tutabileceğimiz şekilde karşımızda duran bir şemaya veya tasarıya dönüştürülebilecek bir şey değildir. O halde herhangi bir varlığın ne olduğu ile ilgili soruyu zihnimizden yola çıkarak şekillendirmenin ötesinde varlığın içinde bulunduğu bağlam dikkate alınarak anlaşılmalı, yani varoluşsal uzamsallığında kavranmaya çalışılmalıdır. Bu yapıldığı takdirde bütün varlık alanını bizim gibi, bu dünyanın bir parçası olarak görme bilinci gelişecektir.

Expanded Summary

Assist. Prof. Dr. Yakup KAHRAMAN

Gümüşhane University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Gümüşhane-Turkey.
kahraman-yakup@hotmail.com

The Possibility of Transition from Perception of Hierarchical Being to Perception of the Ontological Being

In this study, in which the effect of Cartesian subject of philosophical approach on the life ground is investigated, it is intended to set out the effect of this philosophical ground over the modern day perspectivity of being. By focusing on the what kind of negativnesses being caused by the perspectivity of being, on which Descartes established his theoretical ground, during the modernized process it is questioned what could be the philosophical infrastructure required for forming a different practical ground and overcoming this problem. To be able form this ground instead of process of constructing entity by going through from subject itself, alternative philosophical approaches perceiving the being in horizontal plane have been proposed by indicating the need to adopt a dialogical style.

Descartes' approach to the subject sees all the objects in the external world at their disposal and regulates them in the way he wants. According to this, the subject is able to understand the object within the conditions of his knowledge. The most important result of this epistemological design is that accelerating our understanding process of entity in monologic axis. As a result of this process, "human in being" replaced by "human and other assets" form. In the process of this monologic restructuring, the formation of self-consciousness are discussed by isolating from external assets, and a subject design able to be competent is revealed even though it is off any interference, This monologic attitude sees the world and assets field in it as a means of its own objectives, and the mind or intellect is being shaped in a frame of objectives-tools interaction environment formed by the desire to dominate its outside environment. Where the subject is necessarily being foreign.

Along with Descartes' this approach metaphysics of the subject has emerged, consequently now dialectic constructed in all life forms, awareness of other assets or the authority has been eliminated.

Without a doubt the most important consequence of these philosophical foundations has showed itself in the formation of the perception of being by modernity. As a result of this perception, we see the emergence of many vital problems in experiencing the process of modernity, the way of solving this problem that resulted from Cartesian subject design passes through philosophical infrastructure wrapped in dialogic style rather than monologic structuring of theoretical grounds.

In interaction of asset, we appreciate the opinion that an ontological structure preceding the historical and related factors should come first rather than epistemological structure turning to know the being with only a theoretical knowledge. An entity is not expresses a state just being connected to our design but also it can accommodate a meaning beyond its own their thematic structure. We can say that, in this respect, the approaches of Habermas and Heidegger offering a dialogical environment to us in a theoretical sense is of vital by criticizing the perception of being designed by modernity as vertical and reminding us the existence of its own meaning horizon beside corporeal nature.

Keywords

Modern Subject, Hierarchical Perception of Being, Ontological Perception of Being, Dialogical Thinking.

KAYNAKÇA

- ARENDR, Hannah (1958) *The Human Condition*, The Universty of Chicago Press.
- BOZKURT, Nejat (1999) “Doğa, Çevre ve İnsan”, *FelsefeLogos*, 6/1999: 7-18.
- BUMİN, Tülin (2010) *Tartuşılan Modernlik*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- CAPRA, Fritjof (1982) *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, çev. Mustafa Armağan, İstanbul: İnsan Yayınları.
- CEVİZCİ, Ahmet (2002) *Aydınlanma Felsefesi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- ÇÜÇEN, A. Kadir (2000) *Heidegger’de Varlık ve Zaman*, Bursa: Asa Yayınları.
- DESCARTES, Rene (1998) *Tabiat Işığı İle Hakikati Arama*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- DESCARTES, Rene (2007) *Meditasyonlar*, çev. İsmet Birkan, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- ERİŞİRGİL, Mehmet Emin (2006) *Descartes ve Kartezyenler*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- FROMM, Erich (1995) *Umut Devrimi*, çev. Şemsa Yeğin, İstanbul: Payel Yayınları.
- GÖRMEZ, Kemal (2003) *Çevre Sorunları ve Türkiye*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- HABERMAS, Jürgen (1993) *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HEIDEGGER, Martin (1962) *Being and Time*, trans. by John Macquarrie & Edward Robinson, Blackwell Publishing.
- HEIDEGGER, Martin (1998) *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, çev. Doğan Özlem, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- HOLLINGER, Robert (1994) *Postmodernism and The Social Science*, London: Sage Publication.
- HORKHEİMER, Max (1989) *Akl Tutulması*, çev. O. Koçak, İstanbul: Metis Yayınları.
- KELEŞ, Ruşen & Can HAMAMCI (1998) *Çevrebilim*, Ankara: İmge Kitabevi.
- NIETZSCHE, Friedrich (2008) *Ecce Homo*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Say Yayınları.
- RICOEUR, Paul (1968) “The Critique of Subjectivity and Cogito in the Philosophy of Heidegger,” *Heidegger and the Quest for Truth*, ed. by S. M Frings, Chicago: Quadrangle Books.
- RORTY, Richard (2005) “Bedenden Ayrı Var Olma Yetisi,” çev. Doğan Şahiner, *Cogito*, 10/2005: 187-197.
- TİMUÇİN, Afşar (1999) *Descartes Felsefesine Giriş*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- TİMUÇİN, Afşar (2000) *Descartes’çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1968) *Varlık ve Oluş*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ÜNDER, Hasan (1996) *Çevre Felsefesi*, Ankara: Doruk Yayıncılık.
- ZIMMERMAN, Michael E. (2011) *Heidegger: Moderniteyle Hesaplaşma, Teknoloji, Politika, Sanat*, çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları.